

LAU-URDIRI
GOMENDIOZCO CARTA,
EDO
GUTHUNA

J. D'ETCHEBERRI, Saraco Dotor Miricuac.

AD MAJOREM DEI GLORIAM.

BAYONAN,
MATEO ROQUEMAUREL Imprimatçaillea eta Liburu-
faltçaillea baithan Apumayurco Carrican.

M. D. CC. XVIII

(Extracto de las *Obras Vascongadas del doctor labortano JOANNES D'ETCHEBERRI (1742)* con una introducción y notas por Julio de Urquijo é Ybarra, Paris 1907).

Jaincoac Guiçonari eman diotçan gauça hoberenetaric, eta abantaillatuenetaric bat delarican mintçoa: cein pena eta neque handia den Munduan hambat hitzcuntça mueta differentetacoen içaiteaz.

JAINCOAC Guiçonari eman cioen gauçaric abantaillatuena, eta premiazcoëna içan cen mintçoa: ceren solasaren, eta hitcen bidez adiarazten baititu bere gogoan estaliric, eta gorderic daduzcan gauçac; baihalaber aditcen-ere bertceren izpirituco, eta gogoco pentsamenduac, Jaincoac berac baicic, nihorc ecin eçagut, ez jaquin ahal detçayuenac. Halatan gure arima hauc gorpputz ilhun hautan daudeino, nihoren gogoco berri jaquitecotçat behar tugu gogoco mandatariac, eta Aristoteles Filosofoen Princeac dioen eredura, mandatari hec dira hitçac. *Voces sunt signa conceptuum.* Arist. cap. 1. Per. 16. Gauça bera dio Agustin Eliçaco Dolor handiac-ere. *Verba propterea instituta sunt, ut eis quisque in alterius notitiam cogitationes suas proferat.* D. Aug. in ch. & q. 2. Hitça, eta mintçoa dira bat-bederac cer duen gogoan bertceri eracusteco, eta aguertceco. Platonec-ere hala dio. *Propter hoc nobis datus est sermo, ut præsto forent mutua voluntatis judicia.* Eman citçaicun mintçoa elkharren gogoetaco berriac elkharri eçagutcera eta aditcera emaiteco.

Hau da dohain bereci bat, gure Jainco Jaunac Guiçonari choilqui eman dioena: Ecen abre mutuec-ere içan arren guc beçala mihia, hortçac, eta ezpainac, guztiarequin-ere falta çaye mintçoa, Aristotclesec dioen beçala. *Nullum aliorum animalium sermonem habet, nisi homo.* Abretaric, edo animalietaric batec-ere eztu mintçoric baicic guiçonac. Halacotz arroçoin handirequin erran çuen Lucio Apulejoc-ere, *Omnium terrenorum nihil homine prætabilius prudentia dedit, cui quidem lingua & dentium vallum, & ipsius oculi venustas accedit: quod quidem aliis animantibus ad explendum victûs necessitatem, inferendasque ventri copias comparatum est; sed homini promptuarium poliùs rectæ rationis, & suavissimæ orationis datum est, ut quæ prudentia corde concepit, ea sensu premat oratio.* Munduco gauça gucien artean, ezta jeus-ere Guiçona baiño abantaillatuagoric, ceren bertce animaliec hortçac eta mihia içan arren, ezbaitituzte gosearen, eta egarriaren assesiatceco, janbariaren eta edariaren sabelera sartceco, garrajatceco, jateco eta edateco baicic. Baiña Guiçonac eguinbide horiez campoan ditu, bere bihotcean dituen gaucen hitceaz aditcera emaiteco. Ceren hitça, eta mintçoa eguiten baitira barre-netic atheratcen dugun aireaz, mihiaz, eta ezpainez.

Ordea hitçac batçuetan dira eguiatiac, eta bertcebatçuetan gueçurtiac; hala-nola gauça eztirenen berriac ekhartcentuena, baita mandatarì gueçurtia, eta diren gaucen berriac leyalqui eta fidelqui emaiten tuena, baita eguintia; guisa berean bada ahoco hitçac dira bihotceco, eta gogoco mandatarì eguiazcoac, edo gueçurtiac; Baldin gogoan, eta bihotcean duguna, aguertcen badugu mihian, eta hitcetan; orduan diogu eguia, eta hitçac dira eguiazco mandatarìac: Bainan gogoan, eta bihotcean duguna, ez badugu eracusten hitcetan, baicic gogoan bat eta mihian bertcebat (ascotan guerthatcen den beçala) orduantche date gueçurra, eta hitçac dirateque mandatarì gueçurtiac, Theologoec diotenaren eredura. *Mentiri est ire contra mentem*. Ceren baitira gogoan dugunaren contracoa aditcera emaiten darocutenac, eta handic hitz gueçurtiez enganatuac guelditcen gara, ceren ezbaitarocute, dena den beçala aditcera emaiten; eta alabaina bertce maneraz ecin jaquin baiteqaquegu bertceren gogoco berriric, non ezten hitcen eta erranen bidez.

Eguia içan-arren mintçoaz, eta hitcez bertce gaugez-ere, geure gogoac eta bihotçac, eta hetan ditugun gauçac aditcera bertceri emaiten diotça-gula; hala-nola kheinuz, beguiez, escuez, edo buruaz, ezquilla, eta trompeta soinuaz, edo cein-nahi bertce seinalez. Ordea penaz, eta nekhez, eta halere eztugu hetaz gogoan dugun guztia hitcez beçala aditcera emaiten; hargatic erran çuen Agustin Eliçaco Dotor Sainduac ere. *Verba obtinuerunt principatum, significandi*. Hitçac dira gaucen adiarazteco lehenbico heronca daducatenac: Eta bertce gaineraco kheinu, eta seinaleac eztira hain segurac, ez eta-ere hei hurbiltcen çaizteuac: ceren kheinuz, hainitz gauça ecin eman baititezque aditcera, mintçoaz beçala: Edo bertcela considera beça bat-bederac, baldin mutu baliz, eta ecin mintça balite, bere gogoco gauçac bertceri nola adiaracico liotçaqueen? halatan beraz, nihorc ecin erran diro, cein ontasun, eta dohain handia eman çarocun Gure Jainco Jaunac, mintçoaren, eta hitzcuntçaren emaitiaz.

Ecen mintçoric, eta hitzcuntçaric içan ez baliz gure artean, nola bico guinen mundu hunetan? Munduac nola iraunen çuen? bat bederat nola emanen çuen aditcera bere arroçoina eta çucena? Bere ondicoa nola bertceri erranen, eta contatuco cioen? Mintçoric, eta hitzcuntçaric içan ezbaliz, norc cer irakhatsico çuen? Legueac norc eta nola eguinen cituen? Mundua norc gobernatuco çuen? Ceini bere çucena nola emanen, eta beguiratuco ciçayoen? Bat-bedera bere ondicoan, eta atsecabean norc consolatuco çuen, mintçoric içan ez baliz? Eta guztien gainetic nola salbatuco guinen, eta ikhasico guenduen Ceruraco bidea? Federic gabe nihor ecin salba ditequenaz gueroz? Apostoluac dioen beçala. *Sine fide impossibile est placere Deo. Hebr. 11*. Federic gabe nihor ecin dateque

Jaincoaren gogaraco: eta fedea nola ardiesten da? *Fides ex auditu. Rom. 10.* Entçunez: eta fedearen entçutea ecin dateque, baicic Jaincoaren hitcez : *Auditus autem per verbum Christi.* Hitçaren bidez emaiten çaicu beraz fedea, eta hitcez irakhatsi citçayoen Mundu guciari Jaincoaren ganaco, eta salbatceco bidea ; ceren JESU-CHRISTO gure Salhatçaillearen Apostolu Sainduac hitcez predicatu baitçuten Mundu-herri guztian Jaincoaren fede saindua: *In omnem terrant exivit sonus eorum, & in fines orbis terrae verba eorum. Psalm. 18.* Mundu-berri gucia jo çuen hequien soinuac, eta mintçoac, eta Munduaren bazterretaraino joan ciren hequien hitçac.

Mundu hau bada bere oinean badago, mantenatcen bada, legueac eguiten badira, nori bere çucena beguiratcen baçayo, jaquintasuna, eta escolac irakhasten, eta ikhasten badira, Hirietan, eta Herrietan Gendeac elkharrequin bici badira, eta gucien gainetic baldin salbatcen bagara; ontasun, eta fagore hauc guztiac heldu çaiçquigu mintçotic, eta hitz eguitetic.

Hemendic ikhusten duçu beraz, cein dohacabetasun handia liçatequen Munduarentcat, baldin gure artean hitzcuntçaric ezbaliz; bai-halaber cembat fagore, eta laguntça on daccartzquen mintçoac berequin? Hargatic erraiten ohi çuen Demetrio Phalereo jaquintsunac, eta çuhurrac: Guerlan harmec eguiten dutena; baquean mintçoac, eta solas onac eguiten duela. Ceren guerlan gauça guztiac irabazten baitira indarca, bortchaz, eta garaitiaz: Bainan baquean hitz onez, eta arroçoin goçoez ongui eguiten dira eguitecoac. Hala erran çuen Pyrro Epiro Albaniaco Erregueac-ere (Borsonioc dioen beçala, *lib. 4. c. 32*). Bere harma guciez baino Hiri guehiago garaitu, irabaci, eta ardietsi cituela hitz onez, eta arroçoin goçoez. Halacotz Espiritu Sainduac-ere erraiten darocu Ecclesiasticoaren ahotic; Soinu goçoa, eta eztiā eguiten dute manyurac, eta psalterioac: ordea hec biac baino abantailatuagoa da mihi eztiā, eta goçoa. *Eccles. 40.* Esquerrac emaiteco diotçagu beraz gure Jainco guztiz onari, ceren mintçoarequin eman baitarozquigu hambat ontasun, eta abantail bereci.

Jaincoac Mundua ez deusetaric eguin çuenetic ondoco demboretan, Mundu-herri gucian milla çazpi ehun eta laur-hogoy urthez Babyioniaco dorrerainoco demboretan, Isquiribu Sainduac dioen eredura: *Erat autem terra labii unius, & sermo eorumdem. Genes. 11.* Ez ohi cen hitzcuntça bat baicic Mundu-herri gucian.

Gauça bera erraiten darocu Agustin Dotor Sainduac-ere. *Unam sanē linguam primitus fuisse didiscimus, antequam surperbia turris illius post diluvium fabricatē in diversos signorum sonos humanam diciderat societatem. Aug. lib. 9. Gen. ad litteram, cap. 12.* Orduan guciec elkhar aditcen

çuten, guciac hitzcuntça batez, eta hitz batçuez-berez mintçatcen ciren; Munduaren bazter batecoac baldin bertce bazterrecoarequin eguitecoric baçuen, edo batu bertcearequin batcen bacen, elkhar aditcen çuten, ceinec bere ethecoa beçain errazqui, eta-hala aisia handian bici ciren; ceren hitzcuntça bat bera baicic ezbaitçuten.

Oray badaquit galdeguinen darotaçula, cein othe cen bada lehenbicico hitzcuntça bakhar hura? Eta berehalache banohatçu Agustin Eliçaco Dotor handi, eta Sainduarequin errepustaren emaitera. *Quaecumque autem illa lingua fuerit, quid attinet quærere?* Aug. *ubi suprâ*. Dio, cein nahi içatu den hitzcuntça hura, cer balio du, haren ondoan ibiltceac? Halarican-ere hainitz presunaya handi, eta jaquintsun içatu içan dira, eguiteco huni borthizqui jarraiqui içatu içan çaiçconac; eta hetaric bat içan cen, Psammetico deitcen cen Erregue hura, ceinac eman baitciotçaten bi haur sorthu-berri artçain batçuei, bere abren artean hazteco, behin-ere hequien aitcinean hitcic mintçagabe, nihor entçunez, hitzquetan ikhas etceçaten gatic; ceren iduritcen baitciçayoen, haurrac berac elkharren artean cembait hitzcuntçaz, edo bederen cembait hitzcez mintçatuco cirela; eta halaco hitzcuntça ahal çatequela, Munduan içan cen lehenbicicoa.

Haci cituzten haur hec, bi urthez ahuntcen artean; behin-ere hequien aitcinean hitcic mintçatu gabe, eta bi urtheac iragan cirenean; behin abelçainac etcholaru aguertu cirenean, haurtto hec, bere escuttoac hedatcen cituztelaric hequien gana; erran çuten hitz bai ⁽¹⁾ doidoya, eta hitz hura cen BEC: eta handic berehala eraman cituzten haur hec hitz harequin Erreguerengana, eta halaber Erregueren aitcinean-ere erraiten çuten hitz hura bera BEC, bertceric batere erran gabe: Eta ceren Phrigiaco hitzcuntçan BEC erran nahi baitçuen oguia, uste ican çuen Erreguec, Phrigiaco hitzcuntça cela Mundu gucian içan cen lehenbicico hitzcuntça.

Ordea hau da frogat bat, Erreguec here gogoan cerabilan gauçaren jaquiteco jeusic frogatcen eztuena. Ceren haur hec nola bethi haci içan baitciren ahuntcen artean, behin-ere bertceren mintçoric entçun gabe, etcen miresteco ahuntcen jambatic har ceçaten, hitz haren erraitea; ceren ahuntçac-ere halatsu eguiten baitu bere jamba BEC.

Eta oraino bertce-alde; ceren nihorc bere baitharic ezbaitu hitzcuntça jaquinic; baicic bertcelaric entçunez, eta adituz ikhasten da mintçatcen, eta bat-bedera cein-ere herritan, eta genderen artean haurdanic hazten baita, haugo hitzcuntça hartcen du, eta hau norc dio? Baicic Agustin Sainduac. *Eadem loquelæ natura in hominibus permanet, nisi consuetudo*

---

(1) Bat.

diversa deviare ab alterutro docet. Latinus namque, vel Græcus inter, Barbaros genitus, vel nutritus Barbaricè loquitur. Versâque vice, Barbari filius à Græcis, aut Latinis edoctus, venusto semone fatur. D. Aug. lib. 1. de mirabil. sacræ Scriptur. cap. 9. Nahiz Latin-herriko umea, nahiz Greciacoa barbaroen artean iñan dadin jaoa, edo hacia: barbaroqui, eta moldegaizqui mintçatuco da. Eta contrara, Barbaro Salbayaren semea Grecoez, edo Latintarrez irakhatsia, eta escolatua iñan den ondoan, bokhantça haudirequin eta ederqui mintçatuco da.

Halacotz haur gaztetto bat bere iñanez, eta ethorquiz licelarie, Greciarra: eta sorthu, eta berehaladanic haz baledi Escual-herrian; segur da, elitequela, mintça Grequez, baina bay Escuaraz: Eta halaber Escualdun umea haz baledi Grecian, sorthu, eta berehala danic; eguiatz eliteque escuaraz mintça, baina bay Grequez: Eta hunen arroçoina da, ceren gure mintçoa baita, chirolaren, edo flautaren soinu beçala; chirolari haice eman eta soinu eraguiten çayon manera berean, guc ere eztarriari, chirolari beçala haice emaiten diogunean, haice hura mintço eguiten dugu. Chirola soinuac bere iñanez mudantça jaquinic eztu, baicic erhie, eta haice emaiteco manera differentaz, soinu, eta mudantça differentac eraguiten çaiçco: Halaber gure mintçoac-ere bere baitharic eztu hitz jaquinic, baicic hitcen differentciac lehenbiciric ikhasiric, mintço bat bera delarican gure baithan, mintço hari berari hitcen soinu differentac eraguiten diotçagu. Ecen, Guizonac eztuelarican mintço bakhar bat baicic, mintço hartaz beraz mintçatcen da Escuaraz, Grequez, Latinez, edo cein-nahi hitzcutçaz. Halatan beraz ethorquiz, eta geura (sic) baitharic eztugu hitzcuntça jaquinic; eta Erregue harc-ere, halacotz etçuen ongui frogatu, cein iñan cen Munduco lehenbico hitzcuntça.

Bertce batçuec, gauça hunen arguitara emaiteco, entseyatcen ciren jaquitera: cein gendaqui iñan cen. Munduan iñen ⁽¹⁾ cen lehenbicoa, eta hequien arroçoina cen: ceren mintçoric gabe ecin baitciratezqueen, eta handic jujatcen çuten, bai-eta-ezbada hainen hitzcuntça behar cela iñan, Munduan iñan cen lehenbicoa.

Guehienic gauça hunen gainean iharduqui çutenac, iñan ciren Justinoc, eta Diodoroc isquiribatcen duten eredura, Scytiatrrac eta Egyptoarrac elkharren artean. *Justin lib. 2. Diodor. lib. 1. cap. 1.* Halaber Ethiopiarrec uste çuten, hec cirela Mundu-herri gucico lehenbicoac. *Diodor. lib. 4.*

Bat-bederaren arroçoin guztien hemen ekhartcea, liçateque obra hunen

---

(1) Iñan.

luçatcea, eta çure unhayarastea. Halarican-ere eguitemo hauquien berri jaquitico gura duenac, mira betça, *Diodoro, ubi supra: Justino, ibidem, Homero Iliad. I & Odys. I. Pomponio Mela, lib. I. cap. 9. Gerard. in Chronologia.* Eta fite eta laburtzqui jaquin nahi tuenac, iracur beça Polidoro *Virgilio, lib. I. de inventione rer. de Monarchia Ecclesiastica.* Eta hetan, guciac, edo guehienac chehero causituco tu.

Bainan M. Catonec dioen beçala, eguia da, eta gauça hunen gainan iharduqui duten guciac aithortcen dute, Scythiarrac direla lehenbici-coac; ceren Justinoc dioen eredura, *lib. I.* Noe bere etchatiarrarequin uholdeco urac jausten hasi cirenean, han ilkhi baitcen barkhatic, eta han bici-ere ičan cen ehun, eta hogoy eta hameca urthez, Munduan bertce genderic etcen demboran, *Beros. lib. 4.*

Eta nola lehen ez baitcen hitzcuntça bat baicic, eta oraino orduan ez baitcen nahasia hitzcuntça bakhoitz hura: Arroçoinez heldu da; Mundu-herri gucian ičan cen lehenbicio hitzcuntça ičan ceta Scythiar-rena, ceina oray deitzen baita Hebreoa, Jaincoac berac Adan lehenbicio Munduan ičan cen Guiconari, eta haren ondocoei eman ciotena, Munduan lehenbiciric mintçatu ičan cen mintçoa, eta hitzcuntça, Agustin sainduac dioen beçala: *Hæc ergo lingua est, quam dicimus primitus datam Adæ & cæteris. Aug. qq. ex utroque q. 109.*

Clemente Erromarrac ere erraiten darocu; Mundu-herri gucico hitzcuntça ičan ceta Hebreoa, ez Guiconac eguina, baicic Jaincoac Guiconari emana; *Clemens lib. recogn.* Eta oraino gauça beraren erraitera itçultcen da Agustin saindu, eta Dotor handia, *lib. 16. cap. II.* Dio balda, hitzcuntça hau guelditu ceta, Heber-en leinuan, eta egoquian, bertce guztiaç, cein bere mintçoaren eredura, horrat hunat barrayatu cirenean. *Non defuit Domus Heber ubi ea quæ antea fuit omnium lingua remanneret.* Eta oraino dio: *Quia ergo in ejus familia remansit hæc lingua, divisus per alias linguas cæteris gentibus, quæ lingua priùs humano generi, non immeritò creditur fuisse communis, ideò deinceps Hæbreæ est nuncupata.* Ceren haren etchatiarrean, eta familian guelditu baitcen hitzcuntça lehenago Mundu guciac çuen hau, bertce gendeac bere hitzcuntçaren aravera barrayatu cirenean, hargatic deithu ičan da Hebreoa, eta arroçoinequin Sinhesteco da, hau ičan ceta Mundu gucico lehenbicio hitzcuntça.

Eta hitzcuntça hura bera nahasi ičan cen hainitz bertce hitzcuntcetara, Babyloniaco dorre eguilleen urpillia ceta causa; hitzcuntça hura guelditcen celarican bere içaitean. *Quam propter prlesumptionem turris ædificatæ credimus in multas dispersam & confusam, ut non jam hæc, sed multa ex hac inmutatione habita quorundam dictorum existerunt, ut unam haberent speciem, nec tamen deperiret, sed tota confusa esset cætēsis linguis;*

Hemendic beraz ikhusten duçu, hitzcuntça Hebreoa dela gucietaric lehenbicoa, eta çaharrena: Bai-halaber da gucien artean hoberena, eta abantaillatuena. Ceren Gure Jainco eguiazcoa lehenagoco Patriarca, eta Profeta Sainduei mintçatcen citçayenean, Hebreozco hitzcuntçaz mintço baitcitçayen. Eta oraino bertce-alde, Gure Salbatçaillea Guiçon eguin cenean, bertce hanitz hitzcuntça celarican Munduan, Hebreoa bereci çuen beretçat, eta hartaz mintçatu ičan cen; ceren haci eta jajo cen herrico hitzcuntçaz baliatu baitcen: eta hala erran deçaquet, bere aho sacratuaz altchatu, eta abantaillatu çuela. Hitzcuntça huntaz-beraz mintçatu ičan cen Andredena Maria JESU CHRISTOREN Ama saindua. baita lehenagoco Patriarca Jaincoaren adisquideac, eta Profeta sainduac: baita oraino hartaz dauntça isquiribatuac Jaincoaren legue sainduco, eta fedezco isquiribu çahar guztiaç.

Baina hau hunela delaric, Agustin sainduac dioen eredura, badira bertce hitzcuntça batçuec-ere abantaillatuac *Omnium linguarum novi Testamenti tempore tribus linguis Hebraia, utique Graeca & Latina Principatus committitur. D. August. lib. I. de mirabil. sacr. Script. cap. 9.* Evangelio sainduco leguearen demboran, hitzcuntça guztien buruçaguiac, dio, cirela Hebreoa, Grecoa, eta Latina; eta arroçoina emaiten du: Ceren Joandoni Joannis Evangelistac dioen beçala bere Evangelio sainduan: *Quia in eis Crucis CHRISTI Titulus litteris Hebraicis, Græcis & Latinis scriptus Evangelicâ autoritate perhibetur. Joan. I.* Ceren JESU CHRISTO Gure Jaunaren titulua, eta haren heriotce sainduco, Pilatusec eman çuen Sententcia, hitzcuntça hetan baitçauden letra Hebreozcoez, Grequezcoez, eta Latinezcoez isquiribiltuac: Arroçoinequin dira beraz hirur hitzcuntça haut, bertce guztien gainetic ohoratuac eta abantailatuac. Ceren bekhatu gucien barkhamendua, eta gure salbamendua, JESU CHRISTO Gure Jaunac ardietsi baitçarocun, Gurutcean iragan çuen heriotce sainduaz, orai aippaturicaco hirur hitzcuntça hetan isquiribatcen celaric haren beriotceco titulua, eta causa; eta bertce-alde, ceren bertce hitzcuntça gucietan baino, misteriozquiago baitaude isquiribu, eta legue saindu guztiaç betan fintcatuac, eta isquiribatuac, eta arcan aberastasunac beçala altchatuac, gordeac, eta goardatuac, ceinac baitira gure arimetaco eguiazco aberastasunac. Halacotz bada nahiz-edo-ceinec nahi balu-ere eguin gucietaric hoberentçat bere herrico hitzcuntça, hainac jaquiteco du, hirur hauc ičan direla gucietaric abantaillatuenac.

Ikhusi ondoan bada, mintçoa cein gauça premiaçcoa, eta ona den, eta mintço bakhar bat baicic Mundu-herri guztian etcenean, Guiçonac cein aise bici ciren elkharren artean: orai ikhusi behar dugu bada, cein

pena, eta neque handia den, Munduan hambat hitzcuntça mueta differente içateaz.

Eta gauçac ondoan hobequiago jaquilecotçat, lehenbiciric jaquiteco den gauça da: Nola Munduco bekhatuac, eta gaixtaqueriac cirela causa, Jaincoac Mundu guztia bere gende guztiequin urez itho, eta galdu çuen. Eta ceren Noe baitcen Guiçon prestua eta Jaincoaren cerbitçaria, bere etchatiarrarequin salbatu çuen barka batean barrena.

Noeren etchatiarrean biciric salbatu cirenac, ciren çorci presuna, Noe bere Emaztearequin, eta Sem, Cham, eta Japhet hequien hirur semeac, halaber here emaztequin.

Noeren emazten deitcen cen Phuarphara, Sem-ena Pharphia: Cham-ena Cataplua, eta Japhetena Phliva. (Eguia da, batçuec bertcela deitcen tuzte, *Epiphan. lib. contra hæreses. Tom. 2. hæresi. 26*). Ordea nola-nahi dariztela, ezta hau eguiteco bat.

Mundu gucia hala urez hondatu ondoan bada: eta urac appaltcen, eta jautsten hasi cirenean, eta lurra leihortcen, eta chuccatcen; Noeren barca hura guelditu cen Armeniaco mendi baten gainean, ceina deitcen omen baita BARIS, eta diotenez baitçatequen Munduco gorenataric bat, eta han ilkhi ciren barcatic Noe eta haren semeac bere emaztequin: Eta gauça hau guerthatu cen, Jaincoac Mundua eguinçuenetic çaspi ehun eta berrogoy eta bortzgarren urthean, eta Jaincoaren Semea Guiçon eguinen cen baino lehen; hirur milla eta berrehun eta laur urthez.

Çorci presuna hetaric bethe içan cen Mundu guztia gendez, eta Munduan diren gendaqui guztiec hetaric dute bere ethorquia. Noe bere gende guztiarequin Armenian guelditu cen, eta han ehun eta hogoy, eta hameca urthez bici içatu ciren ondoan: ethorri ciren hain gendatce, eta ozte handia eguitera, non ez baitçuten lekhuric asqui, Armeniaco herrian bicitceco. Eta oraiño bertce-alde: ceren Jaungoicoac manatu baitcituen Mundu guztia gendez bethe ceçatela. *Gen. 9*. Hargatic bada Noe mintçatu citçayen bere Semei, orhoitarazten citularic, Jaincoac eman ceraven meçu sainduaz; eta batbederari bete çathia, edo partea huciric, edo errepertituric: obligatu cituen lekhu hura utciric, joan citecin Munduaren gendaztatcera.

Europa daritçan gure alderdi hunetaco çathi hau huci eta eman cioen Japhet bere semeari, eguiten çuelaric alderdi hunetaco Buruçagui, Jabe eta Nausi. Halaber Sem eguin çuen Asiaco, eta Cham Africaco. Eta Noec guelditu çuen beretçat, hei irakhasteco cargua eta eguinbidea. Halatan Ovidioc dioen beçala (*Faust. 1*) Noe cen Mundu-herri gucico Buruçagui; eta bici ceino, ohi cebilan, Mundu-herri gucian aldebat (sic) bertcera, guztiei irakhasten ciotularic Jaincoarentçateco amodioa, eta beldurta-suna, bai-halaber nola behar çuten adoratu, eta cerbitçatu.

Armeniatric abiatu cirenean bada: eta noiz-eta-ere sarthu baitciren Mesopotaniaco celhai, eta ordoqui ederretan; hasi citçaizcon elkharriraiten. *Faciamus altam turrim. Gen. 11. supra Psal. 54.* Elkharganic barrayatu eta bereci baino lehen, daigun dorre gora bat, ceruraino hedatcen dena.

Dorre haren eraguille Buruçaguia, eta Aintcidaria cen Nembroth, (*Berosoc dioen eredura, lib. 4*). Ceina baitcen Chus-en semea, eta Chus cen halaber Cham madaricatuaren umea. *Gen. 10.*

Nembroth cen Guïçon haguitz urguillua, gaitça eta gaixtoa, obretaric agueri den beçala: ecen Jaincoaren coutra jaiqui cen; Gendeac bortchaz bereganatcen cituelarican: batçuec mehachuz (halacoec eguiten ohi duten beçala), eta bertce batçuec lausenguz eta escaintça ederrez engatatz. Halacotz hitz eta promes eman ceraven: baldin bertce uholderic ethortcen bacen-ere, harc beguiratuco eta goardatuco cituela, ur eta uholde gucien menetic eta arriscutic; ceren eguin uste baitçuen dorre bat, uholdeco ura igan ahal citequeen baino goragocoa: eta handic Ceruac iraganic, Jaungoycoari guerla eguin uste cioen; eta oraino, bertce alde, uholde hartan galdu cirenen heriotceez, mendecatu gogoguen. Eta hala Gende dohacabe haut Guïçon madaricatu hunen hitcei behaturic; hasi ciren berotasun handi batequin, haguitz gogotic eta cincinez bere dorrearen eguiten, Senarco celhayean; uholdea iragan cenetic ehun, eta hogoy, eta hameca urthe iragan ciren ondoan.

Lehen erran dugun beçala, orduraino ez ohi cen Mundu-herri gucian hitzcuntça bakhar bat baicic: *Erat autem terra labii unius, & sermo eorumdem. Genes. II.*

Isquiribu sainduac dio, Gure Jaincoac ikhusiric bada, Nembroth urguilluaren eta haren partçunereen itsutasuna: eta nola dorrea baitçaramaten aiticina, eta oraino aitcinago eraman gogo-ere bai: *Ecce unus est populus, & unum est labium omnibus, cæperuntque hoc facere, nec desistent à cogitationibus suis, donec eas opere compleant. Venite igitur descendamus, & confundamus ibi linguam eorum, ut non audiat unusquisque vocem proximi sui. Gen. cap. 11.* Nahasi ceravela guciei bere hitzcuntça, eta lehen bat baicic etcelarican, bat hura eguin cela hambat, non familia batec bertcea ecin adi baitceçaqueen. *Atque ita divisit eos Dominus ex illo loco in universas terras, & cessaverunt ædificare Civitatem. Gen. II.* Eta hala orduan, elkharganic barrajatu ciren, Mundu-herri gucirat, cein bere hitzcuntça bereciaquin: *Et inde dispersit eos Dominus super faciem, cunctarum Regionum. Gen. II.* Lekhu hura deithu cen Babylonia: *Et idcirco vocatum est nomen illius loci Babel, quia ibi confusum est labium universæ terræ. Genes. ibidem.* Erran nahi baitu nahasturaco lekhu;

ceren han nahasi baitcen Mundu-herri guztian cen hitzcuntça bakharra eta lehenbicioa.

Dembora hartaraino Munduko hitzcuntçac etçuen icenic: ceren bat. baicic ez baitcen, etçuen icen beharric; eta-hala bakharra cenean, dio Agustin sainduac. *Quando autem erat una, nihil aliud quàm humana lingua, vel humana locutio vocabatur. D. August. lib. 16. Civit. cap. II.* Guiçonaren hitzcuntçaz bertce icenic etçuen.

Bainan, gueroztic, bertce hitzcuntceac ceinec bere icenac hartu cituzten beçala, lehenhicioari-ere eman citçayoen icena, bertcetariç içanez beracia ⁽¹⁾ cen beçala, icenez-ere berecia içan cedin gatic; hartaracotz ikhus çaçu cer dioten Agustin sainduac, *lib. 16. Civit. cap. 6. 9. II.* Eta Ambrosio bertce Eliçaco Dotor handiac, *lib. 2 de vocatione. Gen. lib. 2. cap. 46.* Epiphan. *lib. 1. contra Hæres. tom. 3. hæres. 39.* Genebrard. *in Chronicis.* Jornandes *de Regum succes.* Phreculp. *lib. 1. c. 32.*

Eta ceren Bahyloniaco dorre hura eguin nahi cutenequin Heber Jaincoaren cerhitçari, eta Guiçon prestu harc, ezhaitçuen nahi içatu partçuner içan, ez-eta-ere Jaincoaren contra altchatu: Hargatic bada Jaincoac-ere hari, eta haren etchatiarrari etcioten eman, bertcei eman ceraven pena: eta gaztigua. Aitcitic ohoratu cituen, utzten ceravelaric bere lehenbicio hitzcuntça; eta lehen icenic etçuelaric, eman citçayoen Heber beraren iceneticacoa; eta-hala deithu içan cen eta egungo egunean-ere deitcen da Hebreoa; Mundu-herri guztian içan cen lehenbicio hitzcuntça; eta Dotor Sainduac dioten eredura, hirur hogoy eta hameca hitzcuntça hetan nahasin guelditu icen (*sic*): Ceren Agustin sainduac dioenaren eredura, *lib. 1. de mirabil. sacræ Script. cap. 10.* Dorre madaricatu haren eguitera biribilatu ciren aitcindariac, eta leinu-buruçaguiac içan baitciren hain bertce. Hargatic dio bada Agustin sainduac-ere, nola Mundu guztia hirur hogay, eta hamabi leinu hec bethe, eta gendeztatu bailçuten; hei guztiei Evangelio saindua predica cequien gatic, JESU-CHRISTO Gure Jaunac bereci cituela Apostolu sainduen gainera (*Lucas Evangelistac dioen beçala, Luc, 10.*) bertce hirur hogoy, eta hamabi discipulu Evangelio sainduaren predicatcera bidaltceco Mundu-herri gucira. Bertce hainitz arroçoin-ere emaiten tu Agustin sainduac lekhu hartan berean; bainan oray asqui tugu haut, jaquiteco nola bekhatua dela causa, lehenago bat baicen etcen hitzcuntça nahasi cen, eta eguin ciren hainbertce mueta differentetacoac: Eguia da, gueroztic guehiago-ere nahasi dira, eta berretu; ceren egungo egunean bortz ehun baino guehiago, baitira Munduan; hargatic bada lehen

---

(1) Berecia.

aippatu dugun beçala orai ikhusico dugu, cein pena, eta neque handia den, Munduan hambat hitzcuntça differenten içaiteaz.

Lehen erran nuen aisia handia ceta Munduan hitzcuntça, bat baicic etcenean; baina hitzcuntça hura nahasi, eta bat celaric hainitz eguin cenaz gueroztic; halaber erran behar da, neque handia guelditu ceta Munduan Guiçonon artean; ceren ezbaita Munduan nihor, behar ahal ditequen, beçambat, hitzcuntça daquienic, edo ikhas ahal deçaquenic: Ceren nahiz biz Guiçona, nahiz emaztequia, nahiz Noblea, Emperadorea, edo Erregueren umea, edo haren leinucoa; nahiz ethorquiric appalletic, edo ttipienetic heldu dena; nahiz aberatsa, nahiz probea, nahiz gaztea, nahiz çaharra; baldin ugatcean dithiarequin edan çuen hitzcuntçaz bertceric ezbadahui; gauça segura da, hogoy egunen bidean bertce herrietaco hitzcuntcen behartu gabe, ecin dohaquela.

Nor da bada herri gucietaco hitzcuntça guztiac ikhas ahal detçaquena? Nor-ere nahi baita-ere, eta cembait hitzcuntça bere herricoaz bertceric ikhasten badu-ere; nola Munduan diren guztiac, adi, eta ikhas ahal detçaque, milla urthez bici baliz-ere? Egun guztiaz ikhusten dugun gauça da, cembait aldiz bertceren hitzcuntcen behartcen garen; eta Mundu hunetaco eguitecoac, cein nequez eguiten diren, hitzcuntcen diferencia dela causa. Cer progotchu da, Munduan hitzcuntçac Gendeen artean ičanagatic, baldin ecin adi badeçaque batat, bertceac cer dioen? Hargatic dio Amhrosio saindu eta Dotor handi harc: *Qui loquitur incognitâ linguâ, Deo loquitur, quia ipse omnia novit, homines verò nesciunt; ideoque nullus est ex hac re perfectus D. Ambros sup. 1. Cor. 14.* Bertcec aditcen eztuten hitceaz eta hitzcuntçaz mintçatcendena, Jaincoarequin mintço da; ceren Jaincoac baitaquizqui guztiac; baina Guiçonec eztaquizquite; eta halacotz aditcen ezten hitzcuntçaz mintçatceaz, ezta batere progotchuric. Ecen Escuararic baicen ezhadaquiçu, eta çure Escuara aditcen eztuen batequin eguiteco guerthatcen baçaitçu, elkhar nola adituco duçue?

Macrobioc erraiten du: bidean, lagun Solasturia bidea neque gutiz iragaiteco gauça ona da: *Comes facundus in via pro vehiculo est. Lib. 2. Saturnal.* Lagun Solasturiarequin bidean joaitea da, dio, bertceren oinez joaitea beçala; baina elkhar aditcen ezbadute bieç; Agustin Sainduac dioen eredura, bat-bedérac hobe luque bere chakhurra lagun, ecen ez aditcen eztuen laguna, edo presuna. *Diversitas linguarum hominem alienat ab homine, nam si duo sibi invicem fiant obviam, neque præterire, sed simul esse aliquâ necessitate cogantur, quorum neuter norit linguam alterius, facilius sibi animalia muta etiam diversi generis, quàm illi cùm sint homines, ambo sociantur: quando enim sentiunt, irater se communicare non possunt propter solam linguarum diversitatem, nihil prodest ad consociandos homines*

tanta similitudo naturæ! ita ut libentiùs sit homo cum cane suo, quàm cum homine alieno. D. Aug. lib. 19. Civit. cap. 7. Hainitz hitzcuntça mueta içaiteac Guiçona Guiçonaganic hastantcen, eta ezeztatcen du: Ecen guertha balite bia elkharrequin bidean joaitera, eta aitcinat ecin iraganez; ethor balitez elkharrequin guelditcera, baldin batat bertceren hitzcuntça aditcen ezbadu, errazquiago, eta hobequiago elkharri lagun eguinen diote bi abre mutuc ez ičan arren mueta berecoac, ecen ez hec elkharri Guiçonac direlarican: ceren batat bertceari ecin adiaraz baiteçoque, cer duen bere gogoan; eta hitzcuntcen diferentcia dela causa, etçaye jeusere baliatcen elkharren iduritaco, eta naturuleça bereco içaitea, elkharri lagun eguiteco; halaco-moldez, non gogoticcago bailegoque Guiçona bere orarequin, edo chaccurrarequin, ecen ez Guiçon hitzcuntça aditcen eztuenarequin; hauc dira Agustin sainduaren hitçac.

Mundu-herriguztian da pena, eta neque hau: ceren hainitz hitzcuntça baitira batat bertcea eztruditénac. Halacotz bada JESU-CHRISTO Gure Jaunac-ere, ceren Mundu gucian behar baitcen barrayatu, hedatu eta irakhatsi haren fede saindua, bereci cituen hirur hogoy, eta hamabi predicari, hitzcuntça hetan gucietan haren fede saindua predica ceçaquetenac; hala-nola Babytoniaco dorretic ilkhi ciren hitzcuntçac hirur hogoy, eta hamabi ičan baitciren: *Designavit septuaginta duos Discipulos.* Eta Mundu hunetacoaz eguinic ceruetara igaiteco cegoelarican, manatu cituen bere Apostoluac. *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium meum omni creaturæ. Marc. 16.* Mundu-herri gucitic predica ceçatela haren fede saindua; eta oraino aguindu ceraven, haren fedean sinhesten çutenac. *Linguis loquentur novis. Marc. 16.* Mintçatuco cirela hitzcuntça berriez.

Ordea hala complitu-ere ceraven bere aguintça Mendecoste egunean, guciac casic ehun eta hogoy elkharrequin ceudecilarican, igorri çuen Espiritu Saindua mihien idurian barrayaturic hequien gainera: Halaco moldez non, bethe baitcituen hequien Arimac, eta bihotçac, eta hala: *Cæperunt loqui variis linguis. Act. 2.* Hasi ciren mintçatcen hitzcuntça diferentez.

Eta nola orduan Jerusalem baitciren hambat gendaqui diferent Mundu herri gucitic ethorriac, eta hara bilduac: harritu eta espantatu ciren guztia. *Quoniam audiebat unusquisque linguâ suâ illos loquentes.* Ceren batbederac aditcen baitcituen, nola mintço ciren batbederaren hitzcuntçaz: Eta hala miretsiric, hasi ciren elkharri erraiten: *Nonne omnes isti Galilæi sunt?* Eta nola haut Gallilearrac direlaric, entçuten eta aditcen tugu, Gugueroc haci garen herrico hitzcuntçaz mintçatcen! *Audivimus unusquisque linguam nostram in qua nati sumus. Act. 2.* Eta hambat mundu herri, eta lekhuetaco garelaric, eta bata bertcea ganic hambat Erresuma, eta Provincia diferentetaco: *Audivimus eos loquentes*

nostris linguis, magnalia Dei. Entçun, eta aditu ditugu Jaincozco gauçac, gure hitzcuntceaz mintçatcen. Eta eguiatzqui aldegutziz miresteco gauça cecusatzen, ceren Glosac dioen beçala: *Sermone Galilæi sunt hebetes. Glos. interlin.* Gallilearrac bere mintçoan eta hilcetan ez baitciren solasturiac, ez eta-ere sobera agudoac.

Salbaitçailleac, ordea eman nahi içatu cioten dohain bereci hau: *Ut qui in proximo debebant dividi, acciperent linguarum notitiam. Glos. ord.* Ceren (Glosac dioen beçala) dembora laburric artean joan beharrac baitciren fedearen irakhastera; hartaracotz bada Mundu guztico hitzcuntcen eçagutça eman nahi içatu cioten; bide hartaz interpreten, edo bitarteco adiaratçailleric gabe bere buruen adiarazteco.

Lehenago ceren Guiçonac urguilliaz jaiqui baitciren Jaincoaren contra, hitzcuntça bat baicic etcelarican, bekhatuaren gaztigutan hainitz-etara barrayatua içan cen. Ordea guero ondoan halaber Jaincoaren gana humilaturic eta haren legue saindua besarcaturic; lehen urguilliac eguinicaco caltea, humiltasunac erremediatu çuen: Espiritu Sainduac barrayaturic ceudecin hitzcuntçac, batbederetara biribillatzen cituelarican guztiaç. *Sirut enim per rebellionem ad Deum divisæ sunt linguæ, ita per infusionem Spiritûs Sancti sunt unitæ. Per superbos homines divisæ sunt linguæ; per humiles Apostolos congregata sunt linguæ. Spiritu superbiæ dispersit linguas; Spiritus Sanctus congregavit linguas. D. August. exponens illud. Genes. II. super Ps. 54.*

Eta oraino Agustin saindu eta Dotor handi hunec berac dioen eredura; *Unusquisque accepto Spiritu Sancta, linguis omnium loquebatur. D. Aug. in Ps. 18.* Espiritu Saindua errecibitu eta ondoan, Guiçon bat bera mintçatcen cen cein-nahi hitzcuntçaz. Ceren Dotor saindu hunec dioen beçala. *Oportebat enim ita significari in omnibus linguis Spiritum Sanctus, quia Evangelium Dei per omnes linguas cusurum erat in toto orbe terrarum. Aug. trae. 6. in Joan. Epist.* Conveni cen, eçagut cedin Espiritu Saindua hitzcuntça gucietan; ceren Jaincoaren Evangelio Sainduac curritu behar baitçuen, hitzcuntça gucietaric Mundu-herri gucian barrena. Miracuillu hunetan berean da agueri, nola gure Jainco Jaunac: *Qui omnes homines vult salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. L. Timoth. 2. D.* Nahi duen gucioc salba gaitean, emaiten darozquigularican Salbamenduco behar tugun bide guztiaç.

Ordea Salbatceco bidea da fede saindua: *Fides est quæ dat salutem. Ambros. sup. Timot. 2.* Dio Ambrosio sainduac; ceren: *Sinè fide impossibile est placere Deo. Rom. 10.* Joandoni Paulo Apostoluac irakhasten darocun beçala, nihor ecin baitaiteque Jaincoaren gogaraco fedea gabe.

Lehen ikhasi dugu bada, fedea nola ikhasten den: *Fides ex auditu.*

Entçunez; eta entçute hau hehar dela: *Auditus autem per verbum Christi*. Christoren hitçaren bidez.

Eta hala Apostolu sainduec, eta bertce Discipulu eta predicari, JESU-CHRISTO Jaunac bere fedearen irakhasteco bereci cituenec, Jaincoaren fedea, eta Evangelio saindua jaquin arren; baldin jaquin igan ezbalute, ceinec bere herrico hitzcuntçaz bertceric, eta guehienac cirenaz gueroztican Erresuma berecoac, Mundutic fedearen predicatcera joan-agatic, aditcera nola emanen çuten, irakhatsi nahi çuten fedea? eta oraino arebaino guehiago, Glosac dioen beçala: *Sermone Galilæi sunt hebetes*. *Glos. interlin.* Ceren Gallilearrac bere mintçoan, eta hitcetan ezbaiciren sobera agudoac; eta halacotz Munduac erran ceçaquen, erran çaen beçala: *Nonne omnes isti Galilei sunt?* Eta nola hauc eztira Gallilearrac eta mintço dira guisa hunetan? Bai: ceren nihorc aditu ezbalu hequieen hitzcuntça, nihorc ecin ikhasico baitçuen bere salbamenduco bidea: Eta Munduan den beçambat hitzcuntça delaric, hec guztiac nola eta noiz ikhasico cituzten Apostoluec eta bertce hequien lagun predicari sainduec? eta nola salba ahal citequeen Mundua, baldin Jaincoac eman ezbalio bere Eliça sainduari hitzcuntça guztiez mintçatceco dohain handi hau?

Hargatic bada ceren nihorc ecin jaquin baitcetcaqueen Munduco hitzcuntça guztiac; hargatic bada fede saindua-ere ecin irakhats, ez predica ahal cequioqueen Mundu guciari: ceren nihorc ecin jaquin baitceçaqueen Jaincoaren fedea, irakhasleric gabe. *Quomodò credent ei quem non audierunt?* Rom. 10. Entçun gabe, dio Apostoluac, nola sinhetsico dute? *Quomodò autem audient sinè prædicante?* Eta nola entçunen dute irakhasleric, eta predicariric gabe? *Quomodò autem prædicabunt, nisi mittantur?* Eta nola predicatuco çaye, baldin predicariac bidal ezbadquizte? eta predicariac bidalduagatic, cer progotchu icanen dute, baldin elkhar ⁽¹⁾ adi ezbadçale?

Haut guztiac eracusten darozquigu clarqui Joandoni Paulo Apostoluac, Corinthotarrei isquiribatu cioten lehenbico cartan, edo guthunean. *Si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi loquar verbis, aut in revelatione, aut in doctrina? Tamen quæ sinè anima sunt vocem dantia, sive tibiâ, sive cytharâ, si distinctionem sonis non dederint, quomodò cognoscetur, quòd per tibiam canitur, aut quod cytharizatur? Etenim si incertum vocem tuba dederit, guis se parabit ad pælium? ita. & vos per linguam nisi significantem sermonem dederitis, quomodò sciatur quid loquimini? Eritis enim, in aëra loquentes Tam multa, ut putà genera linguarum sunt in hoc*

---

(1) Elkhar.

mundo, & nihil sinè voce; Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei, cui loquor Barbarus, & is qui loquitur mihi Barbarus. D. Paul. I. Cor. 14. Cer progotchu içanen duçe nitaz (dioste Corinthiocei Apostoluac) ni çuen gana ethorriagatic, baldin ezbanauquie mintça, adi naçaqueçuen beçala? (eta ceren gauçac asco ordutz hobequi aditcen baititugu exempluz, eta comparacinoz, halatan ekhartcen derave instrument soinuazcoen comparacino bat, hobequiago aditcera-emaiteco, nola ezten progotcburic bertcec aditcen eztuten hitzcuntçaz mintçatceaz). Baldin arima gabe diren gauça soinu eguiten dutenec, edo dela chirolac, edo manjurac ez badeçote eman soinuei mudantçaric, nola eçagutuco da, cer canta suerte den chirola chistua, edo manjura soinua? eta trompetac bethi soinu huts bat baicic eguin ezbaleta, nola eçagutuco liçateque, noiz licen guerlaco deya? eta nor guerlara prestatuco liçateque? (erraiten derave oraino Apostolu handiac) baldin nihorc ecin adi cetçaquen hitcez, eta) hitzcuntçaz mintçatcen baciren, ea norc cer adituco çuen, hec cer mintço ciren? ceren soinu hutsa beçala aireari mintçatuco baitcitçaizcon: (*Ut quid enim loquatur, quem nemo intelligit ? D. Ambros. I. Cor. 14.*) (Dio Ambrosio sainduac; certaco mintçatuco da, nihorc aditcen eztuena). Hainitz hitzcuntça mueta dira Munduan, dioste Apostolu hunec berac oraino, eta guciac dira mintçoac, gauçac aditcera emaiten tuztenac. Ordea baldin hitçac cer erran nahi duen ezbaldinbadaquit, barbaro içanen naiz mintço naicenarequico, eta halaber barbaro içanen da, niri hala mintço çaitana.

Hemendic erran nahi ceraven Apostoluac, Jaincozco gauçac irakhatsi behar direla Eliçaren onetan, eta progotchutan, hitz, eta hitzcuntça adi ahalditezquenez, berniçaduratic, eta tornuric eman gabe, lanoqui, eta garbiqui guztiec adi ahal deçaqueten beçala, eta bertcela, ezta jeusetaco cerbitcatcen, ecin adi ahal ditequen hitzcuntça. Hargatic bada lehenago gure Eliçaren lehenbicico abiaduran bathayatcen cirenec, Espiritu Saindua errecibitu, eta harequin batean içaiten çuten hitzcuntça guztien aditceco, eta hetaz mintçatceco dohaina: *Venit Spiritus Sanctus super eos, & loquebantur linguis. Aci. 19.* Dohain hunen gatic Apostoluac ere Jaincoari emaiten ciotçan esquerrac: *Gratias ago Deo meo, quòd omnium vestrum linguâ loquor. I. Cor. 14. Aug. Ps. 18.* Ceren guztien hitzcuntçaz mintçatcen baitcen.

Eta baldin Jaincoac bere Eliçari eman ezbalio dohain handi hau, Munduan nola predicatuco cen haren fede saindua? eta baldin predicatu, eta irakhalsi içan ez baliz escola saindu hau, nola ikhasico guenduen salbamenduco eguinbidea?

Ordea oray bathayatcen direnec hitzcuntça guztien aditceco, eta hetaz mintçatceco dohain hau ez içan-arren; hargatic ecin erran diteque,

hei-ere etçayela emaiten Espiritu Saindua bathayo sainduan. Ceren orduco fedea, eta orduco bathayo bera ditu orai-ere gure Eliça-Ama sainduac. *Una Fides, unum Baptisma. Eph. 4.* Ezta fede bat, eta bathayo saindu bat baicic, dio Apostoluac. Eliçaren ordea lehenbicico abiaduran, eta eguiazco haren fede saindua Mundutic hedatu behar cenean; hunelaco dohainez, eta miracuilluez haci, eta bazcatu behar ciren hainitz gende federa itçul-arazteagatic, hala dio Gregorio Aita Saindu Sainduac. *Hæc necessaria in exordio Ecclesiæ fuerunt, ut enim ad fidem cresceret multitudo credentium miraculis fuerat nutrienda. Hom. 29. in Evang.* Hunetacotçat Dotor saindu hunec ekhartcen darocu çuhaitz landaren comparacino bat, gauçaren hobequiago adiarazteco. *Quia nos cùm arbusta plantamus, tamdiu eis aquam infundimus, quousque in terra jam coaluisse videmus, at si semel radicem fixerint, irrigatio cessabit.* Çuhaitz landareac landatu berrian urtzatcen, edo urez frescatcen, eta heçatcen tugu, lurrean har deçaqueten artean; bainan behin hartuz guero, erroac, eta çainac hedatu eta egotciz gueroztic, ezlute guehiago urezco frescadura beharric.

Hargatic dio Apostoluac-ere, hitzcuntça guztiez mintçatceco dohaina dela, ez Guiristino leyal fedea harturic, fedezco gauçac sinhesten dituztenentçat, baicic infidel oraino federa itçuli eztirenen seinaletçat. *Linguae in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus. I. cor. 14.* Miracuilluaren berritasunaz federa muguida citecin amoreagatic, Glosac dioen beçala. *Ad fidem novitate miraculi moventis. Glos. interlin.* Gauça bera dio Nicolao Lyrac: *Non pro Fidelibus, qui jam credunt, sed Infidelibus, ut Prædicatores Evangelij possint ab omnibus singularum linguarum intelligi, & sic converti ad Christi fidem. Nicol. Lyr. I. cor. 14.* Ezta Miracuillu hau Guiristino leyal fedea sinhesten dutenen gatic, baicic fedearen eçagutçatic campoan direnentçat eta Evangelioaren predicariac cein-nahi hitzcuntcetaco gendec adi ahal detçatentçat, eta federa itçul ditecintçat.

Lehenago Gende mueta batean ohi ceu Cure Eliça-Ama Saindua, eta orduan guztiaç mintçatcen ciren, Mundu-herri gucico hitzcuntça guztiez: Agustin Eliçaco Dotor handi harc erraiten darocun beçala. *Antea in una Gente erat Ecclesia, ubi omnium linguis loquebantur. Aug, Tract. 32. in Joan. & Tom. 10. fer. I. de fer. 4. Pent.* Bainan orai ezta beharric, ez premiaric hala mintçatceco: Ceren Eliça-Ama Saindua nola baitago Mundu guztitic barrayatua eta hedatua. *Quia jam ipsa Ecclesia linguis omnium loquitur.* Hura bera mintço da Mundu-herri gucico hitzcuntceç. Hargatic erraiten dorocu Agustin sainduac-ere, baldin nihorc galde badeçagu; JESU-CHRISTO Gure Jaunac aguindu, eta prometatu çuen beçala, haren baithan sinhetsico çutenac: *Linguis loquentur novis.* Hitzcuntça berriez mintçatu cirela: nola-bada orai bathayntuoc, eta Eliçan garenoc ezgaren mintçatcen cein-nahi hitzcuntça moetaç? Dio,

Dotor Saindu hunec, ihardetsi hehar dugula : *Loquor omnibus linguis, quia in eo sum CHRISTI corpore, quæ loquitur omnibus linguis, ubi suprâ.* Mintço garela hitzcuntça guztiez: Ceren baitgaude JESU-CHRISTOREN gorpputcean, ceina baita Gure Eliça-Ama Catholica Saindua, Munduco hitzcuntça guztiez mintço dena; ceren Mundu herri guztian baitago hedatua eta barrayatua. Ezta Munduan lekhuric hara fedea hedatu eztenic: *In omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Ez-eta-ere herriric hain urrunic non egungo egunean ezbailiteque fede saindua irakhats, eta predica, lehenago beçala hitzcuntça berriez mintçatceco miracuilluric eguin gabe; Halacotz beraz ezta premiaric gure demboran, bathayatcen eta bathayatuac garenoc içan deçagun bat-banazca hitzcuntça guztiez mintçatceco dohaina. Eta hala baldin neque eta gaztigu handia içan bacen bekhatuac, Mundura garrayatu cerocun hitzcuntcen nahastura; halaber Jaincoaren dohain eta urri-caltçapen handia içan cen, hitzcuntça barrayaturic ceudecinac, bere Eliçari irakhastea, eta bide hartaz hain pena, eta neque handiaren khentcea.

Eta nituquelaric oraino asco bertce arroçoinamendu eguiteco hunen gainea aippatceco, uzten tut guztia: ceren ezbaitut uste nihor causitu, Escualdunac baino, fede, eta froga seguragoric eman ahal deçaquedanic; denaz gueroztican gauça bat hain jaquina, eta egun guztiaz bat-bederac frogatcen duena; Escualherritic ilkhitcen garen beçain laster, hitzcuntça arrotcen premian jartcen garela. Eta oraino bertce-alde, geure herritic ilkhigabe Escual-herrian berean barrena, geure artean dugu pena, eta neque ondicozco hau; ceren geure hitzcuntça propiala baitarabilagu hain nahasia, eta truccatua, non Escualdonoc gueroç pena eta neque baitugu elkharren aditceco.

Ezperen bat-bedi Nafarroa-beherearra, edo çuheroarra (*sic*) Bizcaitarrarequin, edo Alabesarequin, eta Ochagabiarra, edo Erroncalesa Baztandarrarequin eta Lau-urtarrarequin; edo cein nahi Escual-herrico aldebatecoa bertce alderdicoarequin, etu ikhusico duçu, elkhar ecin adi deçaquetela; aiticic elkharri idurituco çaiçquio Escualdunac direlaric, eztirela hitzcuntça berecoac. Eta hau heldu da, Escualdunec bere hitzcuntça propiala ez estimutan iduquiz, eta Munduco bertce gaineraco Gendaqui guztiec bere hitzcuntçan isquiribatcen duten beçala, Escuaraz isquiribatu faltaz.

Ecen cembat-ere liburu isquiribatcen bailituzte, hetaric guehienac dacusquigu, isquiribatcen tuztela, ceinec bere herrico hitzcuntçan; hau da gauça bat egun guztiaz ikhusten dena. Eta oraino hetaric hainitcec daquitçatellaric hainitz hitzcuntça arrotz, hequien herricoa baino, lekhu eta Erresuma guehiagotara hedatcen direnac; Guztiarequin-ere bere

herrico hitzcuntçarentçateco amodioa dela causa, eta bere herriaren ohoratceagatic, eta progotchazarzteagatic, bere hitzcuntçan isquiribatu tuzte bere liburuac; eta oraino bertce-alde, bereac hala isquiribatcea, ez azqui-etsiz, bertce hitzcuntcetana isquiribaturic daudecinac, gambiatcen eta itçultcen tuzte bere herrico hitzcuntcetara.

Hargatic ordea dacusagu hitzcuntça hec bethiere dohacila aitcinatuz, hedatuz, eta edertuz; ezta ordea cer miretsi, ceren liburuac baitira cutchac, eta arkhac, ceinetan hitz, eta solas ederqui, eta ongui erranac, eta pentsatuac, galdu gaba baitaude altchaturic beguiratuac, eta goar-datuac; eta hala manera hunetan ikhasten da ongui, eta ederqui mintçatcen, eta bide beraz hitzcuntçac-ere dohaci bethi aitcinatuz, hobeagotuz, eta edertuz.

Eta baldin bertce hitzcuntcetana beçala, içan balira lehenagotic liburuac Escuaraz isquiribatuac, hetan beguiratuac, eta altchatuac egonen ciren gaucen icenac, eta mintçatceco hitz, eta manera escuarazcoac; eta guisa hunetan baliatu guinaqueen hetaz mintçatceco. Bainan nola içan baitira hain appurrac, eta gutiac escuaraz arguitarat ilki diren liburuac; hargatic aldebatetacoac ecin jaquin cetçaquen, bertce alderdico hitz guztiaç, eta gaucen icenac: Eta-hala demborarequin, edo-cein lekhutan joan içan dira hitçac, eta gaucen icenac, appurbaua emequi-emequi bertce gauça guztiaç beçala, truccatuz, eroriz, eta ahantciz.

Lehenago Espainia guztian, eta Francisco hainitz herritan Escuaraz bertce mintçoric etcelarican; egun dacusagu cein herri gutitan mintço garen Escuaraz: eta oraino mintço garenoi-ere escaz çaiçquigu hainitz hitz, eta icén lehenagocoetaric: Ceren hequien lekhuan hartu baititugu bertce batçuec hitzcuntça arrotcetaric; eta hec-ere ez guisa berecoac guztiaç; ceren batec hartu baitu hitzcuntça batetic, eta bertceac bertcetic.

Miresteco gauça da, eta oraino nihori guti gogoratcen çayoçna: Mundu guztian eztelaric, Escualduna baino, gendaqui edo leinu nobleagoric, odol hobeagotacoric, adimendu çorrotz, eta biciago duenic, cein-nahi-den gaucetan antçatsuagoric, natureleçaz ethorcorragoric, cerbitçatceco leyalagoric, manatceco emeagoric, eta çuhurragoric: itsasoz, eta leihorrez suharragoric, eta bihotz hobetacoric; baquean baquezcoagoric eta amultsuagoric; guerlan eta guerlaco gaucetan halaber guerlosagoric, eta nihor berdintcen çayoenic; prestutasunean hurrantcen çayoenic, eta Jaincozco gaucetan abantail eramaiten dioenic; nahiz den Noblea, nahiz ez; nahiz aberatsa, nahiz probea, edo erromesa, nahiz handia, edo den ethorquiric appalenticacoa; nahiz dohala manatcera, nahiz cerbitçatcera; Egun guztiaz ikhusten dugun gauça da, Escualdunac gauça guztietan bere burua eçagutcera-eman-arazten duela; nahiz dohan

Franciara, edo Espainiara, edo Indietaco cein-nahi-den partetara, edo nora-hahi ⁽¹⁾ den dela. Eta-halatan da hain estimatua, maitatua, eta preçatua, non Mundu guztiac bertce leinu, eta gendaqui guztien gainetic nahiago baitu Escualduna bere aldean.

Haut guztiac hunela ikhususiric; (ecin nagoque erran gabe, cein achola guti, eta artha appurra içatu duten Escualdunec bere Escuaraz, eta deusez-ere baldin eguin ahal badaquie erantçuquiric; da gauça hunetaz).

Halacotz, bada Escualdunen pena eta neque hau iccusiric hasi nintcen Escuaraz, Latinez, Francesez eta Espainolez hitztegui baten moldatcen; bidehartaz Escualdun guztiec eta bereciqui ene hertar Lau-urtarrec cembait fagore, eta laguntça içan leçaten gatic; bere herritic camporat ilkhi gabe, cembait hitzcuntçaren parte bederen ikhasteco. Ordea noiz-eta-ere uste bainuen aiticina neramala neure obra, gogora citçaitan, deusguti balio çuela ene trabailuac, eta cimendugabeco obraren pare içanen cela: baldin lehenbiciric ezbanituen moldatcen Ezcuarazco lehenbico hatsapenac, Latin ikhastsco; ceren haut baitira cein-nahi hitzcuntçaren cimenduac, çainac, eta erroac.

Halacotz bada JAUNAC, orai hemen daccartzquetçuet, eguin ahal tudan maneran moldatuac eta eguinac; non hauquien bidez estudiatu nahi duenac, Escuaraz Escual-herritic ilkhi gabe, ikhas haitetçaque Latinezco Declinacionac, bai-halaber Conjugacinoac: eta lehenbico hatsapen guztiac. Eguia hunen lekhuco, fiador, edo berme, eta lehenbico Escual-herrico originaltçat emaiten dut ene seme Agustin (ceina baita presenteco carta edo guthun gomendiozco hunen eramailea hau.

Ordea nola ni Aita eta obraren jabe becala partitia bainaiz, menturaz bacenduquete cembait arroçoin ene hitcetana ez triccateco; ceren ordinariozqui bat-bedera bere gaucetan itsu baita; halacotz bada orduan ezta bertce bideric, baicic frogara joaitea; hartaracotz bada, satifamendu osoa hartu nahi duenac, frogar beça originalahau bera, eta galdeguin betço escuarazco cembait perpau, Latinez ihardesteco. Escuara Latinera gambiaturic; edo bertcela eman beço cembait Autor, edo Liburu Latinezco escuaraz ⁽²⁾ espicatceco; eta esperantça dut (escuaraz bertce hitzcuntçaric ez jaquin-arren, eta oraino Escual-herritic ilkhi eztelari-can) halere hunen ahoac, eta mihiac bathere ahalquetan eman gabe, aiticic ohorezqui eguietan atheraco nautela.

Eta gauça hunen hunela ikhustez uste dut ecen JAUNAC, atseguin eta placer içanen duçuela, Agustin Eliçaco Dotor handi harc dioenaren

(1) Nora-nahi.

(2) Escuaraz.

eredura: *Quia omnium linguarum scientia ferè ab omnibus desperatur, suæ gentis quisque maximè studet, ut noverit. D. Aug. lib. 10. doct. cap. 1.* Ceren nihore ezbaititu uste ikhasi Munduco hitzcuntça guztiaç (dio) bat-bedera gogotic dago, eta ahalaz entseyatcen da bere herricoaren ikhastera, jaquitera, eta aitcinaraztera. Eta hau hala da; ecen iracur badetçagu istorio çahar eta herri guztiaç, eta oraino Eliçaco Aitac, eta Doctorat, hetan causituco dugu; egundainotic Munduco gendaqui guciec estimu handitan iduqui içatu tuztela, ceinec bere herrico hitzcuntça.

Erromaerez mintço delaric, dio Agustin sainduac: *Opera data est, ut imperiosa Civitas non solum jugum verum, etiam linguam suam domitis gentibus per pacem societatis imponerent. D. Aug. lib. 19. Civit. cap. 7.* Etciren content Erromarrac garaitcen eituzten gendeac bere azpiratceaz, eta bere manera errendarazteaz; aiticic bere hitzcuntçaren hedarastera entseyatcen ciren: ceren ezbaitceritçaten hambat, Erresuma baten garaitcea, eta irabaztea, nola garaitu, eta hei bere bitzcuntçaren har-araztea. *Bodin. lib. de Republic. top. 10.*

Halaber isquiribatcen du Tito-Livioc [*lib. 9.*] Erromarrec Espainia irabaci, eta bere menera çutenean: Espainolei har-araci ceravela bere hitzcuntça, eta aitcinarat ere hobequiago iraun ceçan gatic, eguin cituztela Huescaco hirian escolac, ceinetan cientciac, eta bertce gaineraco letrac, irakhasten baitciren-Erromaco hitzcuntçaz.

Oraino badio Tito-Livio Autor berac; Erromarrec eguin çutela bertce leguebat, ceinetan manatcen baitçuten, hequien azpico eta meneco ciren Erresumetan etcedila eguin testamentic, ez contraturic, ez cridaric, ez sententciarici ez eta ere edo-cein nahi isquiriburic batere, Erromacoaz bertce hitzcuntcetana.

Erromaren contra jaiqui içan cen Hetruria, ceina baita Toscana Italian. *Valer. Mazim. lib 2. de Institut. antiqut.* Bainan etcitçayon baliatu; ceren garaitu baitçuten eta eguin cioten leguea, nihor etcequiola mintça Justiciari Erromarren hitzcuntçaz baicic. Legue hunec iraun çuen Espainian bortz ehun urthez baino guehiagoz; eta hala Espainiaco lekhu guehienetan galdu, eta iraungui içan cen lehenagoco hitzcuntça, ceina baitcen Escuara, lehen erran dudan beçala, eta haren orde guelditu cen Erdara Erromarren hitzcuntçatic hartua, ecen hala erran nahi du (*Romance*) istoriolarien eredura, ceren erran nahi baitu, *Erromaco antrera, edo Erromaco antcez.*

Oraino baçuten Erromarrec bertce leguebat bere artean haguiz hertsia, nihoren ez entçuteco bere hirico-etchean (ceina deitcen baitçuten) *Senatus*, (erran nahi baitu cargundundegua, edo cargudunen etchea) baldin Erromaco hitzcuntçaz mintçatcen ezbaciren; non handic obligarazten bitci-

tuzten (*sic*) hequin eguiteco çuten puztiac, Latinez mintçatcera, Agustin sainduac dioen beçala: *Curabant ergo Romani, ut, & in Provinciis plurimi Latinè loquerentur, ita ut Hispanias, & Gallias Latinas prorsus fecerint, veteribus illarum gentium linguis abolitis. Et in Senatu nullos audierint legatos, nisi Latinè verba facientes. D. Aug. lib. 19. Civit. Dei. cap. 7.* Eta hala egundaino nihorc-ere baino guehiago hedatu, eta aitcinatu çuten bere Imperioa, edo Erresuma, bere hitzcuntça Mundutic hedatuz, eta barrayatuz; ceren bide hunetaz bere azpicoac hobequiago gobernatcen, beguiratcen, eta manayatcen baitcituzten; ordea irabasten cituzten herriei-ere hargatic irabaztearequin batean, har-arazten cioten bere hitzcuntça.

Eztira gutiago laudori-oztatcecoac Arabiaco gendeac; ceren hec-ere artha bera içan baitçuten Asian, eta African bere hitzcuntçaren har arazteco, eta ahalaz hedarazteco.

Hec guztiec bere hitzcuntçarentçat içan çuten beçambat amodio, içan çuten halaber Munduco cein-nahi bertce gendaquic-ere, ceinec bere Erresumetaco hitzcuntçac galtcera utci gabe, beguiratceco, eta aitcinarazteco; ecen azquen Toscanac içan çuen Erreguea Erromarrec garaitu baçuten-ere, halere. egundaino Erromarren letrac, eta hitzcuntça ecin har-araci cioten, handican erran çuen Catonec: *Latinas Litteras ut reciperet, persuaderi non potuit.*

Guciec baino hobequiago eçagutu çuten Greciarrec, cein estimu handitan iduquitceco, eta beguiratceco duten ceinec bere Erresumetaco hitzcuntçac: baihalaber galtcera, eta erortcera uzteaz, cembat calte heldu den Erresumetara, eta estimutan iduquitcetic cembat ontasun, eta progotchu. Ecen ikhusi çutenean bere Imperioa, edo Erresumac eroriz, eta galduz cihoaztela: Eguin çuten leguebat ceinetan manatcen baitçuten, Greciaco Muthilco, eta Escolan guztiaç escola citecila Erresuma bereco hitzcuntçan, baihalaber legue, eta çucen guztiaç irakhats citecila hitzcuntça hartan berean, eta hala dio Justinianoc. *Justinian. lib. 2. de veteri jure.* Lehenago Greciaco hitzcuntçaz ohi ceudecila isquiribatuac orai *Codice* deitcen den çuceneco liburuan dauntçan legue eta çucen guztiaç; baihalaber Aristotelesen liburuac lehen hequien hitzcuntçaz isquiribaturic ohi ceudecinac, ceren galdu baitcitçaizten, berriz berriro bere hitzcuntçara itçuli, eta gumbiaraci ⁽¹⁾ cituzten, Thomas Dotor Ainguiruarenac eguin cituzten beçala. Eta bide hunetaz eguin cioten hambat ontasun eta fagore bere Erresuma, ja erortcera cihoanari; non eraiqui, eta altchatu baitçuten, eta handic Mundu-herri gucico

---

(1) Gambiaraci.

genden artean irabaci, eta ardietsi çuten jaquintsunen icena, eta omena.

Eztut bada dutatcen JAUNAC, çuec-ere eguiazco Escualdun, eta Lau-urtar beyla eztuçuela amodio, eta borondate bera ceven berriarentçat, eta herrico hitzcuntçarentcat. Esperantça horrec neure baithan muguidutaric eta beroturic, heldu natçaitçue neure obrattoaren ofrendatcera, aguian bide hunetaz gure herrico semeec cembait laguntça, edo fagore errecibituco dutela; eta oraino, cembait lo datçan-ere Escuaraz isquiribatcera, behar-bada atçar-aracico; arren beraz errecibi çaçue Evangelioco emacume pobretto haren cornadua errecibitua içan cen beçala: eta çuen borondatea hala delarican ilkhico da arguitara. Hau da mandari bat aitcinat berri jaquitera beçala dohana, eta bide-navar ikhustera, norc cer beguitarte eguinen dioen; ceren perpausen esplicacinoa [ceina Francesez deitcen baita *les Particules*, eta Espainolez, la *Platiquilla de las Oraciones*, baihalaber *Syntaxa*] eta bertce gaineraco Gramaticari Dagozcan gauçac, hunen beguira baitaude, hunec cer iragaiten den, edo nolaco beguitarte içaiten duen eta nor nola mintço den ikhusi, eta jaquin, eta ondoan; camporat ilkhitceco, edo barrenan guelditceco.

Eta baldin ene obra bere baithan ezpada ona, sinhets çaçue bederen, ona dela Theologoen erreguelaren eredur: *Quidquid agant homines, intentio judicat omnes*. Cer-nahi daguiten Guìconec, intencinoac neurçentu hequien obrac, eta-hala JAUNAC sinhets çaçue bethiere naicela borondate, eta bihotz on, batequin,

Çuen cerbitçari Ctipiena, eta obligatuenu,

J. D'ETCHEBERRY,

Saraco Dotor-Miricua.

